

PLAZI (REPTILIA)

- patří mezi blanaté obratlovce (Amniota) - na rozdíl od bezblanných (Anamnia) mají tři zárodečné obaly : amnion - uzavírá zárodek
  - uvnitř je amniová tekutina (plodová voda), v níž zárodek obrazně řečeno plave
- allantois - funkce dýchací (tento obal je totiž protkán cévami a přikládá se k seróze a tím ke skořápce, jíž difundují plyny) a vylučovací (embryonální močový měchýř)
- chorion (= seroza) - vnější obal (těsně pod skořápkou)
- studenokrevní (ektotermní = poikilotermní) živočichové - ne stálá teplota těla
- kůže - pokryta šupinami (rohovina)
  - svlékání (hadi vcelku, ještěři po částech)
- kostra - poprvé první dva krční obratle přeměněny na nosič a čepovec
  - lebka monokondylní - přisedá na páteř jediným kloubním spojením (týlním hrbolem)
  - poprvé se objevují spánkové jámy
  - poprvé tvorba sekundárního (= tvrdého patra) - patro, které vytváří předěl mezi ústní a nosní dutinou (primární patro - např. u obojživelníků - je útvar, který vytváří předěl mezi dutinou ústní a mozkovnou, takže prim. patro je vlastně i spodkem (bází) mozkovny)
- nerv. soust. - u mozku poprvé druhotná kůra mozková (neopallium) - přítomna u všech recentních skupin blanatých, největšího rozvoje dosahuje u savců
  - ze smyslů hlavně čich a zrak
  - Jacobsonův orgán - vedle nosní dutiny pomocný čichový orgán, jsou to slepé jamky s čichovou sliznicí ústící do ústní či nosní dutiny
    - hadi přenášejí informace do J. o. pomocí jazyka, proto časté vyplazování jazyka, J. o. - u hadů párová jamka na horním patře, proto jazyk má dvě špičky
  - oko - horní víčko, dolní víčko, mžurka (víčko přetahované přes oko ve vodorovném směru od vnitřního koutku)
    - u hadů víčka srostlá a průhledná (proto upřený, nehybný pohled)
  - ucho - střední ucho s jednou sluchovou kůstkou (columella)
    - hadi stř. ucho nemají
- dýchání - plícemi
  - poprvé dýchací pohyby pomocí mezižeberních svalů
- srdce - 2 předsíně, komora s neúplnou přepážkou (nejdokonalejší přepážka je u krokodýlů)
  - v komoře míchání krve , i když méně než u obojživelníků
  - malý (plicní) a velký (tělní) krev. oběh
- vylučování - v moči hlavně kyselina močová (močovina též, ale daleko méně)
  - kloaka - společné vyústění močových, trávicích a pohlavních cest
- rozmnož. - oplození vnitřní
  - vejcorodost, vejcoživorodost, vzácně i živorodost (vznikají zde primitivní placenty, přes které je zárodek spojen s krevním oběhem matky)

- evoluce :
- z obojživelníků na konci prvohor
- největší rozvoj v druhohorách (" věk plazů ")
- vymřelé skupiny plazů :
  - + ichtyosauři - podobní delfínům
  - + plesiosauři - vodní se 4 ploutvemi
  - + pterosauři (ptakoještěři)
    - kožní blána mezi tělem a prodlouženým prstem
  - + pelykosauři - prvohory (karbon až perm)
    - evoluční předstupeň therapsidů
    - např. rod Dimetrodon - na hřbetu velký nápadný hřeben vyztužený dlouhými trnovými výběžky obratlů
  - + therapsidi (savcovární plazi) - v evoluci předstupeň savců
  - + dinosauři - z řeckých slov deinos = hrozný, sauros = plaz
    - Tyrannosaurus rex - až 16 m délka a 6 m výška - jeden z největších suchozemských predátorů
    - Stegosaurus - na hřbetě desky, ocas zakončený trny
    - Triceratops - tři rohy na hlavě (viz latin. název)
    - Apatosaurus - výhradně býložravý
      - asi 18 m délka, 5 m výška, hmotnost = asi 12 tun
      - žil v S. Americe
      - synonymum Brontosaurus, ale dle pravidla priority je systematicky platný starší název Apatosaurus
      - asi nežil hlavně ve vodě (dřívější názory), ale hlavně na souši
    - Brachiosaurus brancai - zvednutá hlava 14 m vysoko ! (ne odhad, ale dle úplné kostry sestavené z několika jedinců téhož druhu, jedna z největších smontovaných dinosauřích koster - v Humboldtově muzeu v Berlíně)

- systém (čísla v závorkách udávají přibližný počet recentních druhů) :

- plazi (6800) - želvy (250)
  - krokodýlové (23)
  - haterie (2)
  - šupinatí - ještěři (3900)
    - hadi (2500)
  - dvouplazi (= pahadi) (140)

ŽELVY (TESTUDINATA)

- krunýř - ze dvou částí - karapax - horní, vyklenutá část
  - plastron - spodní, plochá část
  - z kostěných desek, na vrchu kryt deskami z rohoviny (kostěnné a rohovinné desky sobě neodpovídají - nejsou přesně nad sebou, což zvyšuje pevnost)
  - někdy místo rohoviny kůže (např. kožatka)
  - karapax a plastron k sobě srostlé, jen vpředu otvor pro hlavu a přední končetiny, vzadu otvor pro ocas a zadní končetiny
  - z vnitřku k němu přirůstají např obratle a žebra
- nemají zuby - jen zobákovité čelisti s rohovinou (ale u některých želv - např. masožravých -

může tato rohovina vytvářet velmi ostré hrany)

- přídatné dýchací orgány - u některých vodních želv, např. - sliznice ústní dutiny
- anální vaky - vychlípeniny kloaky

- všechny vejcorodé

- vejce s vápenitou skořápkou

- suchozemské, sladkovodní nebo mořské, případně obojživelné

+ Želva obrovská (*Aldabrachelis elephantina* = *Testudo gigantea*)

- žije na ostrovech Seychely, Maskarény

- největší suchozemská želva

+ Želva sloní (*Chelonoidis elephantopus* = *Geochelone elephantopus*)

- žije na Galapágách

- druhá největší suchozem. želva

- hmotnost okolo 200 kg

+ Kožatka velká (*Dermochelys coriacea*)

- největší žijící želva vůbec

- rekordní jedinec - krunýř 2,5 m, hmotnost asi 860 kg

- průměrní jedinci ovšem menší, vzácnost i krunýře větší než 1,5 m

- krunýř nemá navrchu rohovitě štítky, ale tlustou vrstvu kůže

- kosmopolit žijící v tropických oceánech

- dlouhé, veslovité přední končetiny

- nejdelší vzdálenost mezi dvěma odchyty stejné kožatky byla 5 900 km !

+ karety

- skupina asi 7 druhů mořských želv

- v češtině jeden rod kareta, v latině několik rodů

- spolu s kožatkou jediné mořské želvy ; odmyslíme - li vylíhlé mladé jedince z vajíček na mořském břehu, tak samci jsou celý život ve vodě, samice opouští vodu jen při kladení vajec

- samice klade vajíčka na stejné pláži, kde se narodila

- všechny druhy ohroženy lovem pro maso, vejce, nebo krunýř (želvovinu)

+ Kareta obecná (*Caretta caretta*) - největší kareta

+ Kareta Kempova (*Lepidochelys kempii*) - nejohroženější z mořských želv

- hnízdí na jediné lokalitě u Rancho

Nueva v Mexickém zálivu

+ Želva bahenní (*Emis orbicularis*) - od severní Afriky, přes jižní Evropu po západní Asii

- i u nás - Morava

- obojživelná

KROKODÝLOVÉ (CROCODYLIA)

- prsty obvykle spojeny plovacími blanami

- progresivní vývojové znaky :

- komora téměř zcela rozdělena na dvě části (až na otvor - tzv. Panizovo okénko)

- bránice napomáhající dýchání - útvar pouze analogický bránici savců (analogické útvary - útvary mající zhruba stejný tvar a funkci, ale liší se původem - např. křídla ptáků a hmyzu nebo ploutve ryb a kytovců ....)

- zuby v jamkách (alveolách) čelistí (ostatní plazi nemají)

- jsou pokryti rohovitými štíty, které jsou podloženy kostěnými destičkami

- zuby kuželovité, špičaté, ne ke kousání - jen k uchopení případně k trhání kořisti
- polovodní způsob života
- záklopka při kořeni jazyka - odděluje dýchací ústrojí od tlamy - umožňuje otvírání tlamy pod vodou (tedy i lovení) bez nebezpečí utonutí
- všichni zástupci masožravci
- rozmnožování - samci nepárový penis
  - pouze vejcorodí
  - vajíčka s tvrdou skořápkou
  - vajíčka buď zahrábávána, nebo vytvářeno primitivní hnízdo z rostlinného materiálu
  - někdy hlídání vajec, někdy primitivní péče o mláďata
- 3 recentní (žijící) skupiny (asi 23 druhů) - aligátorovití (asi 7 druhů)
  - krokodýlovití (asi 14 druhů)
  - gaviálovití (asi 2 druhy)
- + Aligátorovití (Alligatoridae)
  - při zavřené tlamě jim netrčí čtvrtý zub dolní čelisti z huby ven
  - asi 2 druhy aligátorů a asi 5 druhů kajmanů
  - aligátoři - jeden v severní Americe
    - druhý v Asii (dolní tok řeky Jang - c ' - ťiang)
  - kajmani = zástupci čeledi Alligatoridae z Již. a Střed. Ameriky

JEŠTĚŘI (SAURIA)

- + Scinkové (Scincidae)
  - více než 1300 druhů
  - nejpočetnější skupina ještěřů
  - kosmopolitní
- + Ještěrky (Lacertidae)
  - více než 200
  - obývají Starý svět (tím se rozumí vše bez S. a J. Ameriky)
- + Varani (Varanidae)
  - asi 34 druhů jednoho rodu Varanus
  - Starý svět, nejvíce v Austrálii
  - + Varan komodský (Varanus comodoensis)
    - největší žijící ještěř
    - až 3 m, až 165 kg
    - ostrov Komodo a nejbližší ostrovy v souostroví Malé Sundy v Indonésii
    - pro vědu objeven až v roce 1912
- + Korovci (Helodermatidae)
  - 2 druhy
  - jediní jedovatí ještěři
  - žijí v Mexiku a okolí
- + Slepýši (Anguidae)
  - asi 90 druhů
  - jsou zde i ještěři s normálníma nohama
  - + Slepýš křehký (Anguis fragilis) - rozšířen od severní Afriky do západní Asie

+ Gekoni (Gekkonidae)

- více než 900 druhů
- počtem druhů na druhém místě po scincích
- většinou noční aktivita
- většinou víčka srostlá, průhledná
- většinou díky přísavným ploškám na spodu prstů (tzv. lamelám) - schopnost šplhání (a to i např. po skle nebo po stropě)
- úryvek z románu Noční start, což je detektivní příběh z prostředí Jižní Ameriky : " Posuvné okno se mi podařilo odsunout pomocí kapesního nože. Všecko tu bylo tak, jak jsem si to zapamatoval při své poslední návštěvě - s výjimkou četných květin v květináčích, které všechny uschly. A stěny a strop byly poseté drobnými gekony, kteří mě bez pohnutí pozorovali. "

+ Leguáni (Iguanidae)

- přes 560 druhů
- většinou Amerika (asi 550), souostroví Fidži a Tonga v Tichém oceánu (5), Madagaskar (7)

+ Leguán zelený (Iguana iguana)

- stř. a již. Amerika
- asi 2 m délka
- většinou blízko vody na keřích a stromech až 20 m vysoko nad zemí
- na zem seskočí z výšky až 6 m, do vody ještě z větší výšky, často přeskakuje i několikametrové vzdálenosti na vedlejší strom
- mnohdy loven pro maso zvláště domorodci a na trzích prodáván pod názvem stromové kuře

+ Leguán mořský (Amblyrhynchus cristatus)

- na souostroví Galapágy
- téměř výhradně se živí mořskými řasami
- jediný žijící ještěr závislý na mořském prostředí
- někdy je takřka celý černý (zbarvení závisí na tom, na jakém z ostrůvků žije)

+ Anolis (Anolis)

- často chovaný teraristy
- mnoho druhů

+ Ropušník (Phrynosoma)

- zploštělí ještěři s výraznými, dozadu směřujícími " rohy " na hlavě
- některé druhy - z očí jim při obraně stříká krev (omezí proudění krve z hlavy, dokud stoupající tlak neprotrhne jemné kapiláry v očích)
- tenký proud krve - až do vzdálenosti 1,2 m

+ Bazilišek (Basiliscus) - velcí ještěři s výraznými hřebeny a laloky

- dokáží běhat po zadních končetinách (na krátkou vzdálenost i po vodní hladině)

Chameleoni (Chamaeleontidae)

- asi 128 druhů
- chápavý ocas
- vystouplé, nezávisle na sobě pohyblivé oči
- extrémně dlouhý, vymrštitelný jazyk k získávání potravy
- částečně spojené prsty (zygodaktylie)
- zvláště dobře vyvinuta barvoměna (která je ne tak výrazně i u jiných skupin ještěrů)

Agamy (Agamidae)

- asi 330 druhů
- podobné i příbuzné leguánům
- horké oblasti Starého světa
- + Agama límcová (Chlamydosaurus kingii) - sev. Austrálie
  - krční límec (kůže vyztužená kostmi, běžné u mnoha samců agam) je extrémně velký a nápadný
  - běh i po zadních končetinách
- + Dráček (Draco) - lesy jihovýchodní Asie
  - 5 - 7 žeber je prodloužených a podpírá membránu, která může být natažena a znovu složena k tělu pomocí svalů
  - schopnost plachtění - horizontálně až 60 m

HADI (OPHIDIA = SERPENTES)

- vývojově nejmladší skupina plazů
- úplná ztráta končetin i jejich kosterních pásem (s výjimkou např. hroznýšovitých hadů)
- schopnost polykat potravu často i mnohem větší, než je průměr těla :
  - některé kosti lebky jsou pružně spojeny pomocí vazů - hlavně spojení dvou polovin spodní čelisti - může dojít k " roztažení "
  - aby nedošlo k zadušení, může dojít k posunutí ústí průdušnice k jedné či druhé straně
- srostlá víčka
- ne vnější bubínky, ne střední ucho - neslyší zvuk vedený vzduchem (při pokusech jim bylo vystřeleno nad hlavou a nereagovali), ale jsou velmi citliví na zvuk, který je nějak spojen s podkladem (chvění půdy) - např. v pokusech reagovali hadi na to, když kolem prošla kočka (neviděli ji, hadi byli v klecích zatemněných plátnem), což člověk vůbec nezaregistruje
- párový kopulační orgán
- jedové zuby - mohou a nemusí být
  - nasedají na vývod jedové žlázy (přeměněná slinná žláza)
- jed - peptidy či proteiny + ostatní látky (peptid - řetězek do 100 aminokys., protein = bílkovina - nad 100)
  - jediný účinný prostředek -sérum :
    - kapalina, která zbyde z krve po jejím sražení
    - " výroba " - získání jedu z odchycených zcela zdravých jed. hadů - od nepatrných přes postupně zvyšující se dávky se vstříkuje jed koním (několik měsíců trvá !) - odebere se krev - získání čistého séra, které obsahuje protilátky proti danému jedu
    - výroba i polyvalentního séra , účinné proti několika druhům hadích jedů nebo proti jedu hadů žijících v určité oblasti
- asi přes 50 druhů mořských hadů
- + Hroznýšovité (Boidae)
  - střední a velcí zástupci
  - nejedovatí
  - řada primitivních znaků - zbytky pánve a femuru (= stehení kosti , které jsou patrné navenek jako malé drápky po stranách kloaky)
  - asi 60 druhů

- + Krajta mřížková (*Python reticulatus*)
  - krajty obecně žijí ve starém světě a jsou vejcorodé
  - K. m. žije v Asii
  - asi nejdelší had světa (až 10 m)
  - péče o nakladená vejce - u hadů neobvyklé !
  - stočí se na vajíčkách, vytváří chvěním těla teplo, během této péče nežere a může ztratit až polovinu své hmotnosti, po vylíhnutí se už o " dorost " nestará
- + Hroznýš královský (*Boa constrictor*)
  - hroznýši obecně jsou obdobou krajty v Novém světě a jsou vejcoživorodé
  - H. k. žije v J. Americe
- + Anakonda velká (*Eunectes murinus*)
  - J. Amerika (typická pro Amazonskou oblast)
  - jeden z největších hadů planety (krajta může být delší, ale anakonda má větší hmotnost)
  - žije polovodním způsobem života (dost času tráví ve vodě)

+Užovkovití (*Colubridae*)

- druhově nejpočetnější skupina hadů
- asi 1600 druhů
- většina nejedovatých, ale někteří mají účinný jed
- + Užovka obojková (*Natrix natrix*)
- + Bojga africká (*Dispholidus typhus*) - Afrika
  - dost účinný jed
  - mistrně šplhají po stromech
- + Bojga zlatá (*Chrysopelea ornata*) - jihových. Asie
  - schopnost plachtění na malé vzdálenosti ze stromu na strom

+ Korálovcovití (*Elapidae*)

- většina hadů této skupiny prudce jedovatá
- + Mamba (*Dendroaspis*)
  - asi 5 druhů
  - v Africe
  - velmi účinný jed
  - většinou výborně šplhají po stromech
- + Tajpan (*Oxyuranus microlepidotus*)
  - z centrální Austrálie
  - jeden z nejúčinnějších jedů (většinou bývá považován za nejjedovatějšího suchozemského hada, protože někteří mořští hadi mají jed asi ještě účinnější)
  - jedinec může na jedno uštknutí vyprodukovat tolik jedu, že by to stačilo k zabití asi 250 000 laboratorních myší

+ Kobry

- při podráždění rozšiřují krční žebra a vztyčují přitom přední část těla
- kresbu tvaru brýlí na zadní části krku má jen jeden druh (kobra indická) - je tedy nesprávné označovat všechny kobry jako "brejlovec"
- + Kobra indická (*Naja naja*)
  - = brejlovec
  - jihových. Asie
  - některé rasy schopny " plivat jed "

- typický had fakírů v Indii, kdy vztyčená kobra " tancuje " podle zvuku dlouhé píšťaly - většinou vytrhané jedové zuby, pak zcela neškodná (trhání opakovat, jed. zuby dorůstají !) - vnímání zvuku velmi špatné (hadi nemají vnější bubínky) - nepohybují se tedy podle zvuku píšťaly, ale reagují na její pohyb

+ Kobra africká = Kobra egyptská (Naja haje)

- možná had, který způsobil smrtelné uštknutí Kleopatře, která tímto způsobem spáchala sebevraždu

+ Kobra černokrká (Naja nigricollis)

- tropická Afrika

- typická " plivající " kobra

- jed není pliván, ale je vystřikován otvůrkem v jedovém zubu, který je oproti normálnímu vyústění posazen výše a má menší průměr

- jed vystříknut až do vzdálenosti 2 - 3 m

- jed mířen vždy na oči

- kůže se nevstřebává (není - li tam oděrka či rána)

- při zasažení oka u menších zvířat dokonce i smrt, u větších oslepnutí (při okamžitém zákroku u člověka jen dočas. oslepnutí)

- A. Loveridge z muzea v Cambridgi : " Jeden z mých přátel se plazil trávou, aby se dostal na dostřel k antilopě, kterou poranil. Najednou se před ním vztyčila kobra. Přítel duchaplně zavřel oči, takže sprška

jedu mu dopadla na víčka. Lehl si na znak a svému domorodému sluhovi nařídil, aby mu vylil obsah láhve s vodou na oči. Potom si pečlivě otřel namočeným kapesníkem tváře a otevřel oči. Příhoda skončila bez následků. "

+ Korálovec (Micrurus)

- v tropech hlavně Jižní Ameriky

- patří mezi nejkrásněji zbarvené hady

- většinou výrazně příčně pruhovaní

- mnoho neškodných nebo málo jedovatých hadů, kteří jsou jim k nerozeznání podobní (" využívají "podobného výstražného zbarvení)

+ Vložilové (např. Laticauda) - mořští hadi, částečně i na souši, kde se i rozmnožují (kladou vajíčka)

+ Vodnáři - po celý život (včetně rozmnož.) v moři

+ Vodnář (Hydrophis belcheri) - Tichý oceán u Austrálie

- asi nejúčinnější jed ze všech hadů

- uštknutí člověka vzácné (např. při výběru rybář. sítí)

+ Zmijovití (Viperidae)

- jedové zuby při zavřené tlamě složeny dozadu, při otevření čelistí se pákovitě vztyčují

+ Zmije obecná (Vipera berus)

+ Chřestýš (Crotalus)

- druhy tohoto a příbuzných rodů (celkem asi 140 druhů) - mezi okem a nozdrou termoreceptory (v podobě jamek), které jsou schopny zaregistrovat až 0,003 °C (!) teplotního rozdílu

- typický výskyt v sever. Americe

- na konci ocasu chřestidlo, vytvořené ze suchých šupin
- chřestidlo vydává zřetelný chřestivý zvuk
- zvuk - asi jako obrana před zašlápnutí velkými pasoucími se savci (např. bizony) - zajímavé, že jedna ostrovní populace chřestýšů z Kalifornského zálivu, žijící dlouhodobě bez rizika zašlápnutí, chřestidlo v průběhu své evoluce ztratila
- při každém svlékání - chřestidlo o jeden článek navíc (nedá se ale dle toho určit věk, svlékání je totiž nepravidelné)